

**KREDIT-MODUL TIZIMIDA MUSTAQIL TA'LIMNING O'ZIGA XOS
XUSUSIYATLARI**

p.f.f.d.(PhD) Mamurova Dilfuza Islomovna

Buxoro davlat pedagogika institutit

Annotatsiya. Mazkur maqolada kredit-modul tizimi sharoitida talabalarning mustaqil ta'lim faoliyatini tashkil etishning mazmuni, o'ziga xos xususiyatlari va pedagogik imkoniyatlari tahlil qilingan. Kredit-modul tizimida ta'lim oluvchining o'quv faoliyatidagi mustaqilligi, individual ta'lim trayektoriyasini shakllantirish, o'zlashtirish natijalarini muntazam nazorat qilish, vaqtni samarali rejalashtirish hamda o'z-o'zini baholash kompetensiyalarini rivojlantirish masalalariga alohida e'tibor qaratilgan. Shuningdek, mustaqil ta'limning auditoriya mashg'ulotlari bilan uzviy bog'liqligi, topshiriqlarni individuallashtirish va tabaqalashtirish, raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish hamda talabaning ta'lim natijalari uchun shaxsiy mas'uliyatini oshirishning pedagogik ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kredit-modul tizimi, mustaqil ta'lim, talaba mustaqilligi, individual ta'lim trayektoriyasi, ta'lim krediti, o'z-o'zini nazorat qilish, o'z-o'zini baholash, ta'lim natijasi, raqamli ta'lim, kompetensiya.

Kirish. Bugungi kunda oliy ta'lim tizimida ta'lim sifatini oshirish, talabaning shaxsiy ta'lim ehtiyojlarini hisobga olish va uning mustaqil o'quv faoliyatini rivojlantirish ustuvor pedagogik vazifalardan biri sifatida qaralmoqda. Zamonaviy oliy ta'limning asosiy maqsadi faqat ma'lum hajmdagi bilimlarni egallagan mutaxassisni tayyorlash bilan cheklanmay, balki mustaqil fikrlaydigan, axborotni izlay oladigan, o'z faoliyatini rejalashtiradigan, o'zlashtirgan bilimlarini amaliy vaziyatlarda qo'llay oladigan hamda uzluksiz o'z ustida ishlashga qodir shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi.

Mazkur vazifani amalga oshirishda kredit-modul tizimi muhim tashkiliy-didaktik mexanizmlardan biri hisoblanadi. Ushbu tizimda talabaning o'quv yuklamasi, fanlarni o'zlashtirish ketma-ketligi, ta'lim natijalari va mustaqil faoliyati o'zaro bog'liq holda tashkil etiladi. Natijada talabaning auditoriyadagi mashg'ulotlari bilan bir qatorda, auditoriyadan tashqari mustaqil faoliyatiga ham alohida pedagogik talablar qo'yiladi.

Kredit-modul tizimining muhim jihatlaridan biri shundaki, unda talabaning ta'lim jarayonidagi faolligi va mas'uliyati ortadi. Talaba o'z vaqtini rejalashtirish, o'quv topshiriqlarini belgilangan muddatlarda bajarish, kerakli manbalarni tanlash,

o'zlashtirish darajasini aniqlash va mavjud kamchiliklarni bartaraf etishga intilishi lozim.

Shu jihatdan kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim oddiy uy vazifasi yoki qo'shimcha mashg'ulot sifatida emas, balki ta'lim mazmunining tarkibiy qismi va talabaning ta'lim natijalariga erishishini ta'minlovchi muhim pedagogik mexanizm sifatida qaralishi zarur.

Kredit tizimiga asoslangan ta'limning nazariy asoslari xorijiy pedagogik adabiyotlarda keng o'rganilgan. Xususan, kreditlarning ta'lim yuklamasini hisoblash vositasi sifatidagi mazmuni, talabaning o'quv faoliyatini individuallashtirish, ta'lim natijalarini baholash va akademik mobillikni ta'minlash masalalari Yevropa oliy ta'lim makonida shakllangan yondashuvlar bilan chambarchas bog'liq.

O'zbekiston oliy ta'lim tizimida ham kredit-modul tizimining joriy etilishi bilan talabaning mustaqil ta'limiga bo'lgan yondashuv sezilarli darajada o'zgarmoqda. Mazkur yo'nalishda ta'lim jarayonini individuallashtirish, talabaning mustaqil ishlashini kuchaytirish, zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish va ta'lim natijalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida baholashga e'tibor kuchaymoqda.

Pedagogik tadqiqotlarda mustaqil ta'limning samaradorligi talabaning bilishga bo'lgan motivatsiyasi, o'quv faoliyatini rejalashtirish qobiliyati, mustaqil qaror qabul qilishi, o'z-o'zini nazorat qilishi va refleksiv faoliyati bilan bog'liq holda talqin qilinadi.

Shu bilan birga, kredit-modul tizimining o'ziga xos tashkiliy mexanizmlari mustaqil ta'limni an'anaviy yondashuvlardan farqli ravishda tashkil etishni talab qiladi. Jumladan, mustaqil ta'limning hajmi, mazmuni, topshiriqlar turi, bajarish muddati, baholash mezonlari va kutilayotgan natijalari oldindan aniq belgilanishi lozim.

Tadqiqotda pedagogik kuzatish, ilmiy-metodik adabiyotlarni o'rganish va tahlil qilish, qiyosiy tahlil, umumlashtirish, tizimlashtirish va modellashtirish metodlaridan foydalanildi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini aniqlashda uning quyidagi tarkibiy jihatlari asos qilib olindi:

- mustaqil ta'limning maqsadga yo'naltirilganligi;
- ta'lim mazmunining aniq rejalashtirilishi;
- talabaning shaxsiy mas'uliyatining kuchayishi;
- individual ta'lim trayektoriyasining shakllanishi;
- mustaqil ta'lim natijalarini muntazam baholash;
- vaqtni mustaqil rejalashtirish;
- raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish;

- o'z-o'zini nazorat qilish va refleksiya.

Mazkur xususiyatlar kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning didaktik asoslarini belgilaydi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limning mazmuni, avvalo, fan bo'yicha shakllantirilishi lozim bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalar bilan belgilanadi. Bunda mustaqil ta'lim topshiriqlari fan mazmunining mantiqiy davomi sifatida ishlab chiqilishi va auditoriyada egallangan bilimlarni mustahkamlash bilan birga, yangi bilimlarni mustaqil o'zlashtirishga ham yo'naltirilishi lozim.

An'anaviy ta'limda mustaqil ish ko'pincha o'qituvchi tomonidan berilgan topshiriqni bajarish bilan chegaralangan bo'lsa, kredit-modul tizimida uning mazmuni kengayadi. Talaba mavzu bo'yicha axborot izlaydi, manbalarni tahlil qiladi, mustaqil xulosa chiqaradi, amaliy vazifalarni bajaradi, o'z natijasini baholaydi va zarur hollarda o'z faoliyatini qayta tashkil etadi.

Shu sababli kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim mazmunini quyidagi faoliyat turlari orqali tashkil etish maqsadga muvofiq:

1. axborot izlash va o'zlashtirish;
2. nazariy materiallarni mustaqil o'rganish;
3. amaliy va muammoli topshiriqlarni bajarish;
4. ijodiy va loyiha faoliyatini amalga oshirish;
5. individual tadqiqot olib borish;
6. elektron ta'lim resurslari bilan ishlash;
7. o'z-o'zini nazorat qilish va baholash;
8. mustaqil xulosa va tavsiyalar ishlab chiqish.

Bunday mazmun talabaning reproduktiv faoliyatidan izlanishga, tahlilga va ijodiy faoliyatga bosqichma-bosqich o'tishini ta'minlaydi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishning eng muhim xususiyatlaridan biri — talabaning shaxsiy mas'uliyatining kuchayishidir. Talaba o'zining o'quv faoliyatini rejalashtirish va belgilangan muddatlarda topshiriqlarni bajarish uchun mas'ul hisoblanadi. Bu esa unda vaqtni boshqarish, intizom va o'z faoliyatini nazorat qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

Ikkinchi xususiyat — mustaqil ta'limning tizimliliigi. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim tasodifiy yoki bir martalik topshiriqlar yig'indisi bo'lmasligi kerak. U fan modullarining mazmuni bilan uzviy bog'langan, ketma-ket va bosqichma-bosqich tashkil etilgan topshiriqlar tizimidan iborat bo'lishi lozim.

Uchinchi xususiyat — individual ta'lim trayektoriyasining shakllanishi. Talaba o'z qiziqishi, tayyorgarlik darajasi va kasbiy maqsadlaridan kelib chiqib, ayrim

mavzularni chuqurroq o'rganishi yoki qo'shimcha ta'lim resurslaridan foydalanishi mumkin.

To'rtinchi xususiyat — mustaqil ta'lim natijalarining baholanishi. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim talabani umumiy o'quv natijalariga ta'sir ko'rsatadigan muhim faoliyat turi sifatida qaraladi. Shu bois mustaqil ishlar uchun aniq baholash mezonlari ishlab chiqilishi zarur.

Beshinchi xususiyat — mustaqil ta'limning auditoriya mashg'ulotlari bilan integratsiyalashuvi. Mustaqil topshiriq auditoriyada o'rganilayotgan mavzudan uzilib qolmasligi, balki uni mustahkamlash, kengaytirish yoki amaliyotga tatbiq etishga xizmat qilishi kerak.

Oltinchi xususiyat — raqamli ta'lim resurslaridan keng foydalanish. Elektron darsliklar, ta'lim platformalari, videoma'ruzalar, elektron kutubxonalar va boshqa raqamli vositalar talabani mustaqil faoliyatini tashkil etishda muhim vositaga aylanadi.

Yettinchi xususiyat — o'z-o'zini nazorat qilish va refleksiyaning kuchayishi. Talaba faqat o'qituvchi tomonidan beriladigan bahoga tayanib qolmasdan, o'zining bilim darajasini mustaqil aniqlash va faoliyatini tahlil qilishga o'rganadi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim samaradorligi uning auditoriya mashg'ulotlari bilan qanday bog'langanligiga bevosita bog'liq. Agar auditoriyada berilgan bilimlar mustaqil faoliyat bilan davom ettirilmasa, talabani o'zlashtirish darajasi yetarli bo'lmasligi mumkin.

Shuning uchun har bir modul doirasida quyidagi mantiqiy ketma-ketlikni ta'minlash maqsadga muvofiq:

auditoriya mashg'uloti → mustaqil o'rganish → amaliy topshiriq → natijani taqdim etish → baholash → refleksiya.

Mazkur ketma-ketlik talabani bilimni qabul qilishidan uni amaliy faoliyatda qo'llashigacha bo'lgan jarayonni qamrab oladi.

Masalan, auditoriyada muayyan nazariy mavzu o'rganilgandan so'ng talaba ushbu mavzu bo'yicha qo'shimcha manbalarni mustaqil o'rganishi, amaliy topshiriq bajarishi, natijalarni taqdim etishi va o'z faoliyatini baholashi mumkin.

Mustaqil ta'lim topshiriqlari quyidagi talablarga javob berishi maqsadga muvofiq:

Birinchidan, topshiriqning maqsadi aniq bo'lishi kerak. Talaba topshiriqni bajarish orqali qanday natijaga erishishi kerakligini oldindan bilishi lozim.

Ikkinchidan, topshiriq fan mazmuniga mos bo'lishi kerak. Mustaqil ish auditoriyada o'rganilgan mavzuning mantiqiy davomi bo'lishi zarur.

Uchinchidan, topshiriq talabani mustaqil fikrlashini rag'batlantirishi kerak. Tayyor ma'lumotni ko'chirishga asoslangan vazifalardan ko'ra, tahliliy va muammoli topshiriqlarga ustuvorlik berish maqsadga muvofiq.

To'rtinchidan, topshiriqning bajarilish muddati va baholash mezonlari oldindan belgilanishi lozim.

Beshinchidan, topshiriqlar murakkablik darajasi bo'yicha tabaqalashtirilishi kerak.

Kredit-modul tizimida raqamli texnologiyalardan foydalanish mustaqil ta'limni tashkil etish imkoniyatlarini sezilarli darajada kengaytiradi. Elektron ta'lim platformalari orqali topshiriqlarni joylashtirish, bajarilgan ishlarni qabul qilish, natijalarni baholash va talabalarga teskari aloqa berish mumkin.

Raqamli vositalar yordamida talaba:

- elektron o'quv materiallaridan foydalanadi;
- mustaqil ravishda axborot izlaydi;
- onlayn topshiriqlarni bajaradi;
- o'z bilimni test orqali tekshiradi;
- bajarilgan ishlarini elektron portfolio shaklida jamlaydi;
- o'qituvchi bilan masofadan muloqot qiladi;
- o'zlashtirish natijalarini kuzatib boradi.

Shu bilan birga, raqamli texnologiyalar mustaqil ta'limning mazmunini almashtirmasligi kerak. Ular talabani mustaqil faoliyatini tashkil etuvchi pedagogik vosita sifatida xizmat qilishi lozim.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni quyidagi mantiqiy model asosida tashkil etish mumkin:

Ushbu modelda maqsad mustaqil ta'limning umumiy yo'nalishini belgilaydi. Mazmun talabani egallashi lozim bo'lgan bilim va kompetensiyalarni ifodalaydi. Topshiriqlar esa mazkur mazmunni mustaqil o'zlashtirish mexanizmini tashkil etadi.

Monitoring jarayonida talabani topshiriqlarni bajarish holati kuzatiladi. Baholash orqali ta'lim natijasi aniqlanadi. Refleksiya esa talabani o'z faoliyatini tahlil qilishga imkon beradi.

Natijada mustaqil ta'lim faqat yakuniy baho olishga yo'naltirilgan faoliyat emas, balki talabani o'z ta'lim jarayonini boshqarishiga xizmat qiluvchi tizimga aylanadi.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish talabani o'quv faoliyatida bir qator ijobiy o'zgarishlarni yuzaga keltiradi. Avvalo, talabani o'z o'quv faoliyatiga bo'lgan mas'uliyati oshadi. U belgilangan muddatlarga rioya qilish, topshiriqlarni mustaqil bajarish va o'zlashtirish natijalarini nazorat qilish zaruratini anglaydi.

Ikkinchidan, talabaning vaqtni boshqarish ko'nikmalari rivojlanadi. Kredit-modul tizimida bir nechta fan bo'yicha topshiriqlarni parallel bajarish zarurati o'quv faoliyatini oldindan rejalashtirishni talab qiladi.

Uchinchidan, mustaqil ta'lim talabaning axborot bilan ishlash kompetensiyasini rivojlantiradi. Talaba turli manbalarni qidirish, ularni tahlil qilish, ishonchliligini baholash va zarur ma'lumotlarni ajratib olishni o'rganadi.

To'rtinchidan, mustaqil ta'lim ijodiy va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun qulay sharoit yaratadi. Ayniqsa, muammoli, loyiha va tadqiqot xarakteridagi topshiriqlar talabaning mustaqil fikr yuritish darajasini oshiradi.

Biroq kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni tashkil etishda ayrim muammolar ham mavjud. Jumladan, topshiriqlar hajmining haddan tashqari ko'payishi, baholash mezonlarining noaniqligi, talabalarining vaqtni to'g'ri taqsimlay olmasligi, raqamli resurslardan foydalanishdagi qiyinchiliklar va mustaqil ishlarning mazmunan takrorlanishi ta'lim samaradorligiga salbiy ta'sir qilishi mumkin.

Shuning uchun mustaqil ta'lim hajmini belgilashda talabaning umumiy o'quv yuklamasi, fan mazmuni va topshiriqlarning murakkablik darajasi o'zaro muvofiqlashtirilishi zarur.

Xulosa. Kredit-modul tizimida mustaqil ta'lim talabaning o'quv faoliyatini tashkil etishning muhim tarkibiy qismi bo'lib, uning asosiy xususiyati talabaning ta'lim jarayonidagi subyektiv faolligi va shaxsiy mas'uliyatining kuchayishi bilan belgilanadi.

Tadqiqot natijalariga ko'ra, kredit-modul tizimida mustaqil ta'limning o'ziga xos xususiyatlarini tizimlilik, maqsadga yo'naltirilganlik, individuallashtirish, tabaqalashtirish, muddatlilik, baholanuvchanlik, raqamli muhit bilan integratsiyalashuv, o'z-o'zini nazorat qilish va refleksivlik kabi jihatlar orqali ifodalash mumkin.

Mustaqil ta'limni samarali tashkil etish uchun har bir fan bo'yicha topshiriqlarning maqsadi, mazmuni, bajarish muddati, kutilayotgan natijasi va baholash mezonlari aniq belgilanishi zarur. Shu bilan birga, mustaqil ta'lim auditoriya mashg'ulotlaridan ajratilgan alohida faoliyat sifatida emas, balki o'quv jarayonining uzviy davomi sifatida tashkil etilishi lozim.

Kredit-modul tizimida mustaqil ta'limning samaradorligini oshirishning muhim sharti — talabaning o'z ta'lim faoliyatini rejalashtirish, boshqarish, nazorat qilish va baholash imkoniyatlarini kengaytirishdir. Bunda raqamli ta'lim resurslari va zamonaviy pedagogik texnologiyalar muhim vosita vazifasini bajaradi.

Umuman olganda, kredit-modul tizimida mustaqil ta'limni to'g'ri tashkil etish natijasida talabaning mustaqil fikrlashi, o'z-o'zini rivojlantirishi, vaqtni boshqarishi,

axborot bilan ishlashi, muammolarni hal qilishi va o'z ta'lim natijalari uchun mas'uliyatni his qilishi kabi kompetensiyalari rivojlanadi. Bu esa zamonaviy oliy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri bo'lgan raqobatbardosh va uzluksiz ta'lim olishga tayyor mutaxassisni shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. – Toshkent, 2020.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining oliy ta'lim tizimini rivojlantirishga oid farmon va qarorlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining oliy ta'limda kredit-modul tizimini joriy etishga oid normativ-huquqiy hujjatlari.
4. Abduqodirov A.A. Ta'lim jarayonida axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishning pedagogik asoslari. – Toshkent.
5. Begimqulov U.Sh. Pedagogik ta'limda zamonaviy axborot texnologiyalaridan foydalanish. – Toshkent.
6. Zakirova F.M. Elektron ta'lim resurslarini yaratish va ulardan ta'lim jarayonida foydalanish metodikasi. – Toshkent.
7. Hamidov J.A. Ta'lim jarayonida zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalaridan foydalanish metodikasi. – Toshkent.
8. European Commission. ECTS Users' Guide. – Luxembourg: Publications Office of the European Union.